

УДК 811.161.2'253'255.4
DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-2/21>

Чернова Ю. В.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Алієва Ф. С. кизи

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ МЕТАФОР (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ РОМАНІВ АГАТИ КРІСТІ)

Наше дослідження поглиблює розуміння способів, за допомогою яких перекладач відтворює правильний і влучний переклад існуючих у художніх текстах метафоричних сполучень українською мовою, а також розтлумачує поняття метафори, її види, роль та функції у лінгвознавстві взагалі та перекладознавстві зокрема. Враховуючи те, що переклад англійських метафор українською є децю недооціненим предметом лінгвістичного дослідження серед мовознавців, існує потреба у більш ґрунтовному аналізі текстів художньої тематики та пошуку нових перекладацьких рішень щодо адекватного та вдалого відтворення перекладу тих чи інших метафоричних виразів, що становить наукову новизну роботи. Передача яскравої метафоричності тексту вимагає ретельного аналізу авторських мовних засобів і повної композиційної структури твору, підбору прийомів перекладу для передачі не тільки змісту твору, а й особливостей стилю авторського тексту. Втрата або опущення метафори при перекладі може призвести до того, що сенс буде переданий не повною мірою, тому перекладач повинен знайти певний прийом для його збереження. У статті було апелювано до класифікації прийомів перекладу метафори таких вчених як Н. Борковець, В. Н. Комісаров, Я. І. Рецкер та П. Ньюмарк. Матеріалом для аналізу перекладу метафор слугували твори Агати Крісті «Зло під сонцем» (переклад Н. Хаєцька) та «П'ятеро поросят» (переклад Ю. Лившиць та М. Олійник). А. Крісті часто використовує різноманітні метафоричні конструкції, щоб показати ставлення головного героя до обставин, що склалися, виділити якусь деталь у розслідуванні справи або ж піднести ситуацію з більш цікавої точки зору, тобто без використання різних тропів дані твори були б непомітними і нецікавими для читачів. Загальний висновок, якого ми прийшли в результаті дослідження, полягає в тому, що переклад художніх творів, в яких містяться метафори, є найцікавішою перекладацькою проблемою. Перекладач художніх текстів повинен бути творчою людиною, яка знає специфіку зазначеного виду текстів, усвідомлює складність перекладу образності і вміє якісно виконувати свою роботу.

Ключові слова: метафора, Агата Крісті, переклад, перифразовування, еквівалентність, В. Комісаров, П. Ньюмарк.

Постановка проблеми. Проблема збереження образності в художньому тексті при перекладі українською з англійської мови залишається однією з найбільш суперечливих на сьогоднішній день. Особливу складність представляє собою переклад метафори, оскільки її «перехід» з однієї мови в іншу вимагає від перекладача відображення її оціночної, змістової і естетичної складових [11, с. 97]. Однією з найважливіших задач для перекладача є максимальне збереження метафори при перекладі її змісту та емоційного забарвлення. Важливо зберегти загальний задум автора, ідею та майстерно передавати художні засоби. Вирішення цих проблем зумовлюється

також підвищеним інтересом лінгвістів до аналізу глибинних зв'язків між метафоризацією та способами її перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що у художньому тексті мова є не тільки засобом передачі інформації та рішенням естетичної задачі, але й джерелом відомостей про культуру. Багато дослідників, наприклад, О. О. Потєбня, М. Н. Кожина, В. А. Пищальникова та інші, визнавали, що метафоричність – найважливіша риса художнього тексту і що авторська образна метафора є основою створення художнього світу. Так, на думку Г. Д. Ахметової, мовний простір такого тексту становить метафоричну структуру [2, с. 7].

Це означає, що художньому тексту властива алегоричність, фігуральність, образність. Автор художнього тексту вдається до непрямих номінацій, імпліцитно виражає оцінки і думки, що обумовлені його естетичним завданням. Основа образної системи художнього тексту і спосіб створення поетичної картини світу – це метафори.

Для теорії і практики перекладу надзвичайно важливе традиційне розмежування мовних метафор та індивідуальних, авторських метафор. Залежно від виду метафори, мовної чи авторської, розрізняються і способи її передачі при перекладі. При перекладі мовних метафор слід прагнути знайти кліше, загальноновживаний аналог у мові, у той час коли авторські метафори рекомендується перекладати максимально близько до оригіналу. Основне завдання при перекладі індивідуально-авторських метафор – збереження сенсу і стилю автора, а при перекладі мовних метафор перекладач отримує більш широке поле для фантазії [5, с. 115–116].

У теорії і практиці перекладу існує кілька підходів до класифікації прийомів перекладу метафори. Ми апелювали до класифікацій В. Н. Комісарова, Я. І. Рецкер та П. Ньюмарка.

Я. І. Рецкер виділяє чотири способи передачі метафор: еквівалентні відповідності, варіативні відповідності, трансформація та калька [10, с. 117].

Згідно з В. Н. Комісаровим виділяють такі способи перекладу [6, с. 156]:

- дослівний переклад, якщо в іноземній мові і мові перекладу збігаються правила сполучуваності та емоційно-оцінне забарвлення;
- переклад, в основі якого лежить той самий образ;
- переклад, в основі якого знаходиться інший образ;
- переклад за допомогою неметафоричного пояснення (прийом деметафоризації, тобто позбавлення від метафори).

У класифікації П. Ньюмарка знаходимо такі способи перекладу метафор:

- переклад за допомогою порівняння;
- дослівний переклад, тобто збереження вихідного образу;
- переклад за допомогою заміни метафори еквівалентної з мови перекладу;
- перефразування метафори;
- переклад за допомогою збереження метафоричного образу, але з додаванням, яке б пояснювало інформацію, що допомагає зробити вираз експліцитним [12].

У дисертації Н. Борковець запропонована така класифікація способів передачі авторських метафор:

- підшукування образного аналога в мові перекладу;
- створення дослівного еквівалента;
- описовий переклад;
- заміна способу оригіналу на прийнятний у мові перекладу образ;
- метод компенсації;
- метод експресивно-прагматичної конкретизації;
- нейтралізація метафори [4, с. 153].

Отже, метафора – це синтез, що базується на подібності двох або більше об'єктів спостереження в єдиний домінуючий образ, який виражений у мові самостійною, внутрішньо врівноваженою структурною єдністю. Основні функції метафор: когнітивна (спрощення розуміння складних феноменів), номінативна (найменування предметів і явищ), інформативна, мнемонічна (створення штучних асоціацій, що сприяють кращому запам'ятовуванню інформації), евристична (спирається на теорію виникнення термінів завдяки метафорі), комунікативна, інструментальна, моделююча, образотворча й експресивна.

П. Ньюмарк виділяє п'ять типів метафор: стерта (метафори, фігуральний характер яких вже не відчувається), звичайна (ефективний спосіб опису конкретного або абстрактного поняття), адаптована (авторські метафоричні неологізми), «недавня» (метафоричні неологізми, багато з яких «анонімні» і широко поширені в мові оригіналу) й оригінальна (індивідуально-авторські метафори, які використовуються автором індивідуально і не поширені в повсякденному вживанні).

У теорії перекладу вже давно сформульований «закон збереження метафори», відповідно до якого метафоричний образ при перекладі повинен по змозі зберігатися. П. Ньюмарку належать такі прийоми, за допомогою яких перекладачі зазвичай передають метафору в художньому тексті: збереження метафоричного образу в разі, якщо він зрозумілий і близький носіям іншої мови; оригінальна метафора замінюється метафорою-еквівалентом; переклад порівнянням; метафоричний образ зберігається з додатком, який пояснював би інформацію; метафора перекладається перефразуванням.

Формулювання цілей статті. Метою нашого дослідження є висвітлення ролі метафори як засобу втілення авторського задуму, її видів у художньому тексті та способів перекладу. Аби

досягти поставленої мети, нам необхідно виконати низку завдань:

- розглянути поняття метафори та її функції;
- визначити роль метафори та її види в художньому тексті;
- розмежувати способи перекладу різних науковців;
- проаналізувати способи перекладу метафори в обраних нами творах.

Виклад оновного матеріалу. Як ілюстрацію до вищесказаного наведемо деякі приклади перекладу метафор з творів Агати Крісті. У нашому дослідженні ми розглянули перекладацькі рішення Ю. Лившиця, М. Олійника та Н. Хаєцької стосовно метафор у творах А. Крісті «*Evil under the Sun*» та «*Five Little Pigs*». Так, у творі «Зло під сонцем» перекладач використовує повну еквівалентну відповідність для перекладу описів почуттів головної героїні до Арлен: «*You could not just elevate your nose with a sniff of moral superiority and dismiss her from your mind* [13, р. 23]» – «*Треба задерти носа з почуттям моральної переваги і викинути її зі своєї голови*» [7, р. 28]. Перекладач, маючи справу зі стертою метафорою, використовує наявний еквівалент у мові перекладу. «*Just because men lose their heads about her a bit is not to say that she loses hers*» [13, р. 30] – «*Той факт, що чоловіки втрачають від неї голову, не означає, що вона втрачає голову від них*» [7, р. 35]. Метафори «*задерти ніс*», «*викинути її з голови*» і «*втрачати голову*» вже є стертими, і тому Н. Хаєцька підбирає повну відповідність для виділення у тексті метафор. «*Did she set the place by the ears?*» [13, р. 13] – «*...весь гарнізон поставила на вуха!*» [7, р. 18]. Метафорична конструкція «*set the place by the ears*» була перекладена за допомогою схожості образу. Слід зауважити, що «*поставити на вуха гарнізон*» не є стійкою метафорою, але, якби Н. Хаєцька переклала дослівно «*place*» як «*місце*», експресивна інтерпретація «*гарнізону*» була б відсутня. Виникає питання, чому перекладач зупинився на варіанті «*гарнізон*». Чоловік Арлен є капітаном Маршаллом і з цього можна зробити висновок, що перекладач не тільки зберіг сенс метафори, а й емоційну складову художнього стилю. «*She smiled faintly*» [13, р. 42] – «*Губи її торкнула легка усмішка*» [7, р. 47]. Перекладач використовує переклад за допомогою збереження метафоричного образу, але з додаванням, яке пояснює, у свою чергу, важливість та значення доданої інформації. Перекладач свідомо додає слова «*губи*» і «*торкнула*», котрі доповнюють речення і передають його харак-

тер. «*The calm, monotonous voice was drowned*» [13, р. 44] – «*І тужливий голос став не чути зовсім*» [7, р. 49]. У зазначеному прикладі перекладач застосував перефразовування та доповнення, при якому об'єднав два англійських прикметники «*calm*» and «*monotonous*» і підібрав до них український відповідник «*тужливий*», а також додав метафоричний вираз. «*Ah! My friend, what a night!*» [13, р. 15] – «*До чого сьогодні тужлива погода, мій друг, ні дати ні взяти!*» [7, р. 20]. У цьому випадку перекладач знову використовує заміну. Тобто слово «*night*» перекладається як «*тужлива погода*». Зрозуміло, що перекладач використовує прийом додавання. Включивши фразу «*ні дати ні взяти*», перекладач ілюструє порівняння. Далі нами було розглянуто таку метафору, котру можна знайти у творі «*П'ятеро поросят*»: «*Not really tactful of you, my dear man,*» – *said Deleach, showing his teeth in his sudden famous "wolf's smile", which had been reputed to have such a terrifying effect upon witnesses*» [14, р. 17] – «*Це до деякої міри безтактно з вашого боку, шановний, – сказав Деліч, оскалившись раптом знаменитою своєю "вовчою усмішкою", яка нагонила колись на свідків жах. – Адже ви знаєте, що цей процес не приніс мені успіху*» [9, р. 5]. Вказаний прийом побудований на основі подібності оскалу злого вовка до лякаючої посмішки героя. У рамках класифікації П. Ньюмарка метафора є звичайною, оскільки вона сприяє емоційному впливу на читача і використовується для опису конкретної людини. Українською мовою вищезазначена метафора була перекладена словосполученням «*вовча усмішка*». При перекладі до слова «*smile*» Ю. Лившиць та М. Олійник підібрали відповідник «*усмішка*», ці слова є синонімами. Перше значення слова «*посмішка*» – знак доброти – «*особливий порух м'язами обличчя (губ, очей), який виражає схильність до сміху*» [3, с. 491], але у складі метафори «*посмішка*» – недобра. Оскільки героя роману боялися через його посмішку, то перекладач підібрав відповідність вірно, підкреслюючи схожість оскалу вовка і злорадної посмішки. При перекладі українською мовою сенс метафори був посилений вибором потрібного еквівалента. Сенс метафори не був загублений. Далі в тексті нашу увагу небезпричинно пригорнула така метафора: «*We're not magicians, you know*» [14, р. 18] – «*Саме так, шановний, ми ж не чарівники*» [9, р. 5]. Сенс цієї метафори полягає в тому, що герої не здатні вирішити всі питання в одну мить, зробити щось по клацанню пальців, як це могли б зробити чарівники. Вищевказана метафора, що

має в собі естетичну функцію, є звичайною. При перекладі українською мовою прийом звучить логічно та зрозуміло для читача. Метафору перекладено способом калькування, цей факт підтверджується і тлумачним словником: «*Маг – людина, що нібито володіє таємницями магії (у 1 знач.); характерник, чарівник*» [3, с. 270]. Хоча, на наш погляд, міг бути підібраний контекстуальний еквівалент, який не є синонімом до слова «маг». Проаналізувавши і порівнявши визначення цих двох слів, можна зробити висновок, що в українській мові у слова «маг» простежуються як негативні, так і позитивні конотації: «маг» може бути чеснотою, а може володіти і темними силами. Хоча, як показує історія, то для українського читача звичніше було б використати лексему «чудотворець», адже чарівник (чаклун) частіше мав негативні конотації, тому що ця людина володіє магією, яка, з точки зору християнської релігії, пов'язана зі злом і дияволом. А «чудотворець», навпаки, світлий, святий чоловік: він втілює в життя чудеса, спрямовані на благо інших. У сьогоденних реаліях «чарівник» – допустимий відповідник при перекладі. Далі в тексті нами було знайдено таке сполучення: «*Oh, damn it all, man, you can't flog a dead horse. It's all over and done with years ago*» [14, р. 23]. Багато прислів'їв, приказок та фразеологізмів засновані на метафорах. Цей фразеологізм теж побудований на метафоричному зіставленні. Вищевказана метафора є стертою, оскільки її фігуральний характер уже не відчувається. Такі поєднання слід перекладати за допомогою еквівалентів, існуючих у мові перекладу. Ю. Лившиць та М. Олійник переклали цей фразеологізм як «*Депліч вигукнув: – Матері його ковінка! Не можна ж підганяти мертвого коня!*» [9, р. 7],

що повністю відповідає англійському фразеологізму за формою і змістом. Для зазначеної метафори були підібрані існуючі в мові фразеологізми, які повністю передають сенс цього виразу. Зразок опущення стертої метафори можна спостерігати в творі у такому прикладі: «*Further remarks were that the girl was rolling in money and had always got everything she wanted, and also that “she was the one who was making most of running”*» [14, р. 180] – «*Люди почали хихикати, заявляючи, що Ельза знає, чого хоче, і завжди добивається того, чого хоче*» [9, р. 65]. Метафора «*be rolling in money*» в українській мові має значення «*грошей – хоч греблю гати*», «*грошей кури не клюють*», «*кунатися в грошах*». Перекладачеві необхідно було використати можливий український відповідник, адже при застосуванні способу демегафоризації перший втратив одну з головних характеристик героїні.

Висновки. Отже, можемо зробити висновок, що перекладачі використовують різні способи перекладу метафор залежно від виду останніх. Очевидно, що в кожному конкретному випадку перед перекладачем стоїть завдання не вибору з декількох готових варіантів дій, а необхідність пошуку виходу з мовної ситуації з найменшими втратами в плані збереження стилістики і змісту оригіналу. При перекладі часто доводиться обирати з двох однаково обов'язкових для перекладу властивостей. З одного боку, це необхідність, продиктована єдністю форми і змісту англійського метафоричного вираження; з іншого боку, це свобода, що диктується законами української мови і повною усвідомленістю образу, закладеного в початковому тексті, свобода відхилень від його мовних норм.

Список літератури:

1. Арутюнова Н. Метафора и дискурс. М., 1990.
2. Ахметова Г. Языковое пространство художественного текста (на материале современной русской прозы). Реноме, 2010. 244 с.
3. Білодід І. Академічний тлумачний словник української мови: в 11 томах, том 5. К., 1974.
4. Борковец Н. Техническая метафора в художественной картине мира (на материале немецкой прозы XX века и ее переводов на русский язык) : дис. ... канд. филол. наук. Екатеринбург, 2000.
5. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. Высшая школа, 1990. 161 с.
6. Комиссаров В. Н. Практикум по переводу с английского языка на русский. Высшая школа, 1990.
7. Крісті А. Зло під сонцем. Переклад Н. Хаєцька. Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018.
8. Крісті А. Інспектор Пуаро та інші: повісті. Переклад В. Хижняк. Донбас, 2016.
9. Крісті А. П'ятеро поросят. Переклад Ю. Лившиць, М. Олійник, 2013. С. 296–448.
10. Рецкер Я. І. Теория перевода и переводческая практика. Р. Валент, 2007.
11. Ясинецька О. «Переклад метафори як мовна репрезентація концептуальних картин світу». *Філологічні трактати*, вип. 1, 2010. С. 96–100.
12. Newmark, Peter. A Textbook of Translation. Harlow : Pearson Education Limited, 2008. P. 33–37.

13. Christie A. Evil under the Sun [Электронный ресурс] / А. Christie. – Режим доступа: URL: <https://ru.scribd.com/book/168907394/Evil-Under-the-Sun-AHercule-Poirot-Mystery> (дата звернення: 11.12.2021).
14. Christie A. Five little pigs [= Пять поросят / А. Кристи]. – М.: Айрис-пресс, 2011. 384 с.
15. Christie A. Sad Cypress / Agatha Christie. – London : Collins Clear-Type Press, 1933. 191 p.

**Chernova Yu. V., Aliieva F. S. kyzy PECULIARITIES OF METAPHOR TRANSLATION
(BASED ON UKRAINIAN TRANSLATION OF THE NOVELS BY AGATHA CHRISTIE)**

Our research deepens the comprehension of the means which help a translator convey into Ukrainian a correct and successful translation of metaphorical units that can be found in literary texts, moreover the article gives a definition of metaphor, its types, role and functions in language studies in general and in translation studies in particular. Taking into account that Ukrainian translation of English metaphors is partly underrated subject of linguistic science among scholars, there is a serious need to analyze belles-lettres texts more deeply and search for new translation ways of adequate rendering of various metaphorical expressions, and all items mentioned above present a scientific novelty of the paper. Conveying of the text metaphorical nature requires a thorough analysis of author language tools and full work composition, the choice of translation means to render not only the sense of the work, but peculiarities of the author's style as well. Losing or omitting a metaphor in the process of translation can cause rendering the sense not fully, thus a translator ought to find a certain way to keep it. The article mentions the classifications of metaphor translation means that belong to N. Borkovets, V.N. Komisarov, Ya.I. Retsker and P. Newmark. Such novels by Agatha Christie as "Evil under the Sun" (translated by N. Khaietska) and "Five little pigs" (translated by Yu. Lyvshyts and M. Oliinyk) serve as a basis for metaphor translation analysis. Agatha Christie frequently uses various metaphorical constructions to show the attitude of a protagonist to circumstances that take place, to highlight some detail in the case investigation or to present a situation from more interesting perspective, so the refusal to use stylistic devices would make works unremarkable and boring for readers. The general conclusion made by us says that translation of literary works that contain metaphors present the most interesting translation problem. A translator of such novels ought to be creative and know all the specific details of these texts, be aware of difficulties of imagery translation and be able perform his job in a qualitative way.

Key words: metaphor, Agatha Christie, translation, rephrasing, equivalence, V. Komisarov, P. Newmark.